
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 82:008

В. А. Личковах, д. ф. н., професор**ИСКУССТВО И ЛИТЕРАТУРА КАК ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЭТНОКУЛЬТУРОГРАФИЯ**

Аннотация. В статье обосновывается новое направление культурологического знания – «этнокультурология» как синтез научного и художественного дискурсов относительно традиционной культуры определенного народа или региона в контексте философии этнокультуры и культурологической регионики. Мировоззренчески-ментальные и художественно-образные аспекты этнокультурологии проявляются, в частности, в искусстве и художественной литературе, которые со времен Ренессанса выступают в качестве «энциклопедии народной жизни», воссоздания «духа нации» и «культурной души» народа.

Ключевые слова: культурология, этнокультурология, художественная литература, философия и литература, философский роман, этнос, ментальность, архетип, философия этнокультуры, культурологическая регионика.

В. А. Личковах, д. ф. н., професор**МИСТЕЦТВО І ЛІТЕРАТУРА ЯК ХУДОЖНЯ ЕТНОКУЛЬТУРОГРАФІЯ**

Анотація. В статті обґрунтовується новий напрямок культурологічного знання – «етнокультурологія» як синтез наукового і художнього дискурсів відносно традиційної культури певного народу або регіону в контексті філософії етнокультури й культурологічної регионики. Світоглядно-ментальні та художньо-образні аспекти етнокультурології проявляються, зокрема, в мистецтві й художній літературі, котрі з часів Ренесансу виступають в якості «енциклопедії народного життя», відтворення «духу нації» і «культурної душі» народу.

Ключові слова: культурологія, етнокультурологія, художня література, філософія і література, філософський роман, етнос, ментальність, архетип, філософія етнокультури, культурологічна регионіка.

V. A. Lychkovakh, Doctor of Philosophical Sciences, Professor**ART AND LITERATURE AS AN ART ETHNOCULTUROGRAPHY**

Abstract. The new direction of cultural knowledge – "ethnoculturography" as a synthesis of scientific and artistic discourses are explained in the article regarding to the traditional culture of a particular nation or region in the context of the philosophy of ethnic culture and cultural regionika. Ideologically-mental, artistic and imaginative aspects of the ethnoculturography are manifested, particularly in the art and literature, which have been serving as "an encyclopedia of folk life", recreation "the spirit of the nation" and "cultural soul" of the people since the Renaissance.

Keywords: culturography, ethnoculturography, fiction, phylosophy and literature, phylosophic novel, ethnos, mentality, archetype, phylosophy of ethnorculture, culturological regionika.

Актуальность темы исследования. Актуальность проблемы соотношения художественной литературы и культурологии возрастает в связи с расширением социокультурных функций искусства и литературы, ростом влияния артефактов и текстов культуры на социо-, аксио- и эстетосферу современного информационного общества.

Постановка проблемы. Итак, проблема заключается в том, может ли художественная литература, как и другие виды искусства, быть предметом культурологического анализа как феномен художественной культуры и «культурологической герменевтики» (Е. Колесник)? Другими словами, являются ли искусство и художественная литература своеобразной «культурологией», как в свое время, особенно в славянских странах, они были своеобразной «философией»,

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

«ідеологією» і даже «пророчеством» («поет в Росії – більше, ніж поет... », поет-пророк в творчестві Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Леси Українки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі становлення отечественної культурології виникають різні позиції в трактуванні її сутності, предмету, завдань, взаємозв'язків з іншими гуманітарними дисциплінами. Остро обговорюються проблеми її наукової природи і статусу, специфічного місця і універсальності ролі в системі сучасної гуманітарії. Так, український акад. Ю. Богуцький розуміє предметну область культурології як інтеграцію досліджень різних аспектів культури в корпусі філософського, історичного, етнологічного, мистецтвознавчого, соціологічного, психологічного і іншого знання, що дозволяє синтезувати «знання про культуру і побачити єдиність основ сучасних національних культур» [1, 9]. Проф. В. Шейко вважає, що культурологія склалася на основі компаративних методів аналізу, зокрема, в історичних і кросскультурних дослідженнях [23, 22]. По думці відомого російського філософа-культуролога проф. В.І. Поліщука, культурологія досліджує культуру як цілісність, як міру людського буття. В його розумінні культура – це результат діяльності кожного окремого людини, а її основи знаходяться не в мудрих головах правителів суспільства, а в реальній житті цієї людини, виявляючись як вид або видимість людського буття [8, с.7-8].

Зато відомий західноєвропейський філософ, проф. Сарагосського університету Бенно Хюбнер досить скептично ставиться до культурології як окремої наукової дисципліни. Для нього культурологія – це «все ще дискусійний концепт», що означає предмет, який вивчається «тільки в колишніх радянських республіках, але не в західних університетах» [9, 11]. В США, наприклад, викладаються «cultural studies» («культурологічні дослідження»), а в деяких західних університетах є предмет «науки про культуру», як правило, в поєднанні з етнологією. І все ж, незважаючи на таку скептичну позицію по відношенню до концепту і академічності дисциплінарності культурологічного знання, Б. Хюбнер визнає «культурологію» в широкому, діалогічному, плюральному і науковому сенсі, обґрунтованому Гумбольдтом і Марквардом. С його точки зору, це не стільки КУЛЬТУРО-логія, скільки культурологія, «яка повинна не тільки подолати, подолати specialitates в Universitas, дати нам загальну орієнтацію ЦЕЛОГО» [там же, 13].

Виділення не досліджених частин загальної проблеми. С іншої сторони, в предмет культурології входить не тільки вивчення культури як цілого в його універсальних вимірах, але і її специфічні, «спеціалізовані» форми, в т.ч. і художня культура. Кожен вид мистецтва, процеси його створення, сприйняття і функціонування в суспільстві можуть бути предметом культурологічного дослідження – «культурологія мистецтва», «культурологічне мистецтвознавство» і так далі. Крім того, одним з теоретичних джерел культурології і було як раз літературознавство, хоча на сьогодні західні «cultural studies» виходять за межі літератури і посилаються також на інші художні артефакти і «культурні продукти».

Постановка завдання. Розглянути «етнокультурологію» як синтез наукового і художнього дискурсу відносно традиційної культури певного народу або регіону в контексті філософії етнокультури і культурологічної регіоніки.

Изложение основного материала. Хоча не всі філософи і культурологи визнають мистецтво і художню літературу як об'єкт своїх спеціалізованих досліджень, в українській і світовій гуманітарії існує потужна традиція компаративного аналізу філософських і літературних текстів, тенденція зближення і взаємообогачення філософсько-культурологічного і естетико-художнього.

В історії західноєвропейської культури таке зближення літератури (белетристики) з філософією як «енциклопедія» національного життя починається, традиційно, з Данте Аліг'єри («Божественна комедія») і продовжується у інших ренесансних письменників, поетів, драматургів – Еразм Роттердамський, Мігель де Сервантес, Уільям Шекспір. Цю тенденцію підтримує і розвиває Просвітництво, як французьке (А. Руссо, Дідро, Вольтер), так і німецьке (Г.-Е. Лессінг, І. Ф. Шлегель, Гете). Починається повне отождествлення художньої літера-

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

туры с философией и «культурным духом» нации произошло в немецком романтизме – братья Шлегели, Ф. Гельдерлин, Новалис, что теоретически было закреплено в философско-эстетических трудах Ф. В. Шеллинга, А. Шопенгауэра, Ф. Ницше (который был, кстати, профессором классической филологии и «философом жизни» одновременно). В литературоведении, со своей стороны, возникают и развиваются концепции «культурологической герменевтики» (Ф. Шлейермахер, В. фон Гумбольдт, В. Дильтей, Хайдеггер, Г.-Г. Гадамер, Г. Гессе), которые трактуют художественную литературу как составную часть «наук о духе» с ее методами сопереживания, вчувствования, перенесения, идентификации – «понимания». Даже реалистическая литература XIX в. трактуется как паранаучный источник познания (из произведений Оноре де Бальзака, например, можно узнать о французской жизни того времени больше, чем из трудов историков, экономистов, юристов вместе взятых, – считали основоположники марксизма). А «натурализм» в литературе (влияние позитивизма) вообще основывался на данных психологии, физиологии, медицины и был своеобразной «социологией» французского общества того времени (например, творчество Э. Золя, Бр. Гонкур и т.д.).

В Украине понимание и преобразование литературы в «зерцало философское», в «картины народной жизни» начинается, пожалуй, с творчества Г. Сковороды. Его «Сад божественных песен», «Басни харьковския», литературно-философские диалоги и притчи стали настоящей «энциклопедией» украинской жизни (пост)барочной эпохи, «компендиумом» народной мудрости и этнокультуры, сплавленными с библейскими, философскими и этнографическими святостями нашего народа [см. 4].

Всё дальнейшее развитие украинской художественной литературы, от И. Котляревского, Тараса Шевченко, П. Кулиша до «народнического» периода кон. XIX в. было принципиальным утверждением в ней мировоззрения, культуры, языка, ментальности, «духа» нации и национальной идеи в литературно-образной форме, в этнокультурной «душе» прозы, поэзии, драматургии, искусства в целом. Несмотря на царские притеснения и запреты, народная душа пела, иногда даже на французском (как это изредка случалось в театрах)!

Исследование истории украинской литературы и искусства как истории украинской культуры в контексте философии активно начинались с кон. XIX в. в трудах выдающихся историков, литературоведов, философов: М. Грушевского, М. Евшана, Н. Зерова, Ю. Клена, Е. Маланюка, А. Потемни, М. Хвылевого, Д. Чижевского, Ю. Шереха-Шевелева. Многие из них, несмотря на критику народнического «этнографизма», все же искали глубокие мировоззренческо-философские корни украинской литературы и искусства в мифологии, религиозности, ментальности, обычаях и традиционном образе жизни нашего народа [см., напр., 3].

На сегодня в украинской философии, культурологии, эстетике, искусствоведении и литературоведении наблюдается взаимный интерес к исследованию философско-культурологического содержания современной литературы и искусства, к утверждению их этнокультурологического статуса в качестве «художественной модели» национальной идентичности [см. 2].

В современной украинской философии к осмыслению литературы как «способа философствования» в контексте традиций отечественной духовности обращаются философы Г. Аляев, Т. Андрийчук, Т. Биленко, О. Забужко, В. Малахов, М. Попович, Т. Суходуб, В. Табачковский, Н. Хамитов и другие антропологически и экзистенциалистски настроенные исследователи. Среди эстетиков художественно-философское взаимодействие рассматривается в работах А. Белого, В. Герасимчук, Я. Голосовкера, М. Загоруйко, М. Каранды, А. Кирилловой, Е. Онищенко, Е. Полищук, В. Полянської, В. Пулиной, С. Стоян, Л. Чабак, ученого и писателя А. Федя. Украинские литературоведы всегда тяготели к философско-культурологическим обобщениям, к контекстуальному анализу литературных текстов, особенно философской прозы, публицистики и интимной лирики. Здесь выделяются труды Т. Гундоровой, И. Дзюбы, Л. Донченко, Н. Жулинского, Н. Зборовской, В. Наривской, П. Павлишина, С. Павлычко, В. Панченко, Е. Сверстюка, В. Шевчука. В связи с этими исследованиями уже построена т.н. «литературоведческая концептология» (Л. Тарнашивская).

Что касается современной украинской культурологии, то ее связь с искусством и художественной литературой, с литературоведческим анализом и критикой только начинает осмысли-

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

ваются и утверждаются, хотя и не всеми культурологами (о чем уже говорилось выше). Среди тех, кто принимает искусство и литературу в качестве объекта или предмета культурологического анализа, кто видит в них текстуальную основу для культурологической «концептологии», «контент-анализа» и «герменевтики», можно назвать Е. Бильченко, Т. Громьяк, Ю. Джулая, А. Кирилюка, А. Колесник, Н. Кривду, И. Мойсеева, М. Собуцкого и других представителей кафедры культурологии Национального университета «Киево-Могилянская Академия».

Однако, несмотря на довольно значительное количество публикаций по этой проблематике, культурологические исследования современной украинской литературы и искусства еще не нашли свое место в структуре предмета и не получили соответствующего научного статуса в содержании и основных направлениях развития культурологического знания. Кроме того, внедрение идей, положений и методов исследования современной этнокультурологии в искусствоведческий и литературоведческий анализ еще только начинается и весьма нуждается в своем методологическом осмыслении и теоретической разработке в контексте «философии этнокультуры» (В. Личковах). В частности, предметом этнокультурологического исследования здесь может стать и современный украинский философский роман, взятый в его мировоззренческо-философских и ментально-архетипических измерениях (Г. Файзуллина). К тому же, в такой анализ вводится концепт «этнокультурология», впервые предложенная В. Личковахом в статьях о творчестве Ольги Петровой [см. 5].

Ныне пришло время обосновать концепцию искусства и художественной литературы как «этнокультурологии», в частности, определить этнокультурологические измерения творчества Т. Шевченко, П. Кулиша, П. Тычины, О. Забужко, О. Петровой, В. Шевчука, В. Шкляра, А. Федя, А. Фурлета и др. Такой подход глубже раскроет взаимосвязи философии, культурологии, эстетики, искусства, литературы, расширит границы современного культурологического, искусствоведческого и литературоведческого анализа, обогатит культурологический дискурс «философией этнокультуры», мировоззренческими идеями, образами, мотивами, воплощенными в художественных и литературных текстах (эстетический тезаурус).

Итак, с точки зрения эпистемологической классификации науки бывают «логическими» и «графическими». ЛОГИЯ (от гр. «слово», «мысль», «учение») определяет науку как аналитическое исследование логико-рациональными, дискурсивными методами дифференциации и систематизации фактов (например, геология), а ГРАФИЯ (от гр. «пишу», «описываю», «очерчиваю») обозначает описательность научной мысли, ее опору на образно-иллюстративный материал (например, география). В этом смысле в широком исследовательском поле философии этнокультуры различают этнологию и этнографию, в искусствоведении – иконологию и иконографию, в исторических науках – историософию и историографию и т.п..

Так же и культурология как наука о культуре может дополняться культурологией – ее «описанием», и не только логико-научными, но и художественно-образными, эстетическими средствами. С этой точки зрения этнокультурология тоже может развиваться как в рамках философии этнокультуры, так и в пределах эстетики мифа, фольклора, народных ремесел, обычаев, обрядов, - то есть как этнокультурология, в т.ч. в различных видах искусства и в художественной литературе.

Выводы. Поэтому этнокультурология, на наш взгляд, – это синтез научной и художественной рефлексии, сочетающий знание философии этнокультуры с их эстетическим воспроизведением в художественно-образных формах. Этнокультурология в искусстве и литературе требует особого типа дискурса, где метафизика, эстетика, семиотика, хронотопика перекрещиваются с художественным видением, индивидуальной арт-практикой художника, писателя. В этой ситуации «духовная география» края (Фосильон), его культурный ландшафт воплощаются в художественных образах, эстетически переживаются через «графию» искусства и литературы. Этнокультурология здесь приобретает наглядный, художественно-образный характер, но выполняет не иллюстративную функцию, а становится самостоятельным методом этнокультурологического исследования. Через этнокультурологию художник (писатель) фактически превращается в исследователя [см., напр., 7], соединяя теоретические и художественные методы, научные и художественные дискурсы в единое «логико-графическое» целое. Философия этно-

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

культуры как новейшее направление народоведения [3], таким образом, обогащается искусствоведческими и литературоведческими рефлексиями, образами искусства и литературы как «зеркала» или же «зазеркалья» географии, мировоззрения, этноментальности, культурной истории и духовности отдельных народов.

Литература

1. Богуцький Ю. П. Переднє слово / Юрій Петрович Богуцький // Культурологічна думка: Щорічник наукових праць. – № 4: Спец. вип. – К., 2011. – С.9-10.
2. Донченко Л. Художні моделі національної ідентичності: Монографія / Лариса Донченко. – К.: КНТ, 2014. – 220 с.
3. Личковах В. А. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В. А. Личковах. – К.: ПАРАПАН, 2011. – 196 с.
4. Личковах В. Григорій Сковорода: Український Sacrum в «Саду божественних пісень» // Еніоестетика імені: Акрівірші. Статті. Есеї / В. Личковах. – Чернігів, 2014. – С. 90-93.
5. Личковах В. Етнокультурографія у веселковій імперії Ольги Петрової / В. А. Личковах // Магістеріум. – Вип. 52. Культурологія. – К., 2013. – С. 61-64.
6. Личковах В. Микола Хвильовий: етноренесансна естетика / Володимир Личковах // Еніоестетика імені: Акрівірші. Статті. Есеї / В. Личковах. – Чернігів, 2014. – С. 95-101.
7. Личковах В. Федір Кравчук: митець як дослідник // Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніки / Володимир Личковах. – Чернігів, 2011. – С. 118-126.
8. Полищук В. И. Лекции по культурологии: Учеб. пособ. / В. И. Полищук. М., 2014.
9. Хюбнер Бенно. Моя чужість / Нездужання щодо культурології: рефлексія з іншої (західної) точки зору / Бенно Хюбнер // Культурологічна думка: Щорічник наукових праць. – № 4: Спец. вип. – К., 2011. – С.11-13.
10. Шейко В. М. Культурологія та компаративістика: методологічні трансформації / Василь Миколайович Шейко // Культурологічна думка: Щорічник наукових праць. – № 4: Спец. вип. – К., 2011. – С. 19-26.